

Курманалиева А.О., Дооронова А.Б.

**ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВДУН ААЛАМ
АЛКАГЫНА КЕТКЕН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ
АЯЛ ЗАТЫНЫН ОБРАЗДАРЫ**

Курманалиева А.О., Дооронова А.Б.

**ОБРАЗЫ ЖЕНЩИН ВО ВСЕМИРНЫХ ИЗВЕСТНЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЧЫНГЫЗА АЙТМАТОВА**

Kurmanalieva A.O., Dooronova A.B.

**IMAGES OF WOMEN IN WORLD KNOWN WORKS
BY CHYNGYZ AYTMATOV**

УДК:372.882

Бул макалада Ч. Айтматовдун аалам алкагына кеткен чыгармаларында дүйнөгө кыргыздар тууралуу жазып жатып, автор өзүнүн элинин рухун ачып, кыргыздын рухун бардык адамдар үчүн түшүнүктүү кылып бергени жазылат. Өзүнүн чыгармалары аркылуу дүйнө элдерин биримдикке, достукка үндөгөнү жана кыргыз-көөнө тарыхтуу, көнөрбөс руханий байлыгы бар бакубат эл экени айтылат. Ар бир чыгармасындагы түбөлүктүүлүк менен учурдун, руханий чексиз мейкиндик менен тарыхый өктөм мезгилдин айкашуусун көркөм сүрөттөгөнү берилет. Ошондой эле аялзатынын турмуштагы оордун, образын жана касиетин таамай сүрөттөп берилгени айтылат. Жаратман жазуучунун пендечилик, сүйүүдөгү улуулугу, элге белгисиз болгон жактары, жазган чыгармалары кыргыз элинде эле эмес, аалам алкагындагы окурмандардын да жүрөгүнөн орун алганыны боюнча алардын эскерүүлөрүндө айтылат.

Негизги сөздөр: метафора-символдору, нускалуу миф-притчалары, улуу гуманист, гуманизм закону.

В этой статье говорится о всемирных известных произведениях Ч.Айтматова, где он раскрывает всему человечеству о своеобразии и значении духовного мира своего кыргызского народа и нации. Через свои произведения Ч.Айтматов призывает всех народов мира к единству, к дружбе и тем самым показал богатое, древнее, духовное наследие кыргызского народа. В каждом его произведении даются описание художественных сочетаний, как вечности и настоящего, духовного безграничного пространства и прошлого исторического периода. А также о произведениях, где он конкретно и четко описывает образ женщины, её святость и её роли в жизни. В своих произведениях писатель убедительно показал богачейший духовный мир простого человека, имеющего своё мнение о самых сложных проблемах человеческого бытия, о чём свидетельствуют воспоминания не только кыргызских читателей, но и зарубежных.

Ключевые слова: символы-метафора, копии миф-притчи, великий гуманист, закон гуманизма.

This article refers to the world famous works of Ch.Aitmatov, where he reveals to all mankind about the originality and significance of the spiritual world of his Kyrgyz people and nation. Through own works, Ch.Aitmatov appealed to all people of the world for unity, friendship and thereby showed the rich, ancient, spiritual heritage of the Kyrgyz people. In each of his works, descriptions of artistic combinations are given, such as eternity and present, spiritual boundless space and the past of the historical period, as well

as works, in which he specifically and clearly describes the image of a woman, her holiness and her role in life. In his works, the writer convincingly showed the richest spiritual world of an ordinary person who has his own opinion on the most difficult problems of human existence, as evidenced by the memories of not only Kyrgyz readers, but also foreign ones.

Key words: metaphor symbols, copies of the myth-parable, the great humanist, the law of humanism.

Кимдер билбейт Айтмат уулу Чыңгызды, Кыргыз үчүн жанып турчу жылдызды. Аалам менен жер жүзүнө тааныткан, Атын дантап кыргыз кылган кыргызды.

Кыргызды ааламга тааныткан улуу жазуучуну улутка табиятат неемат кылып берген. Жаратман жазуучунун пендечилик, сүйүүдөгү улуулугу, элге белгисиз болгон жактары, жазган чыгармалары кыргыз элине эле эмес, аалам алкагындагы окурмандардын да жүрөгүнөн орун алган.

Ч.Айтматовдун улуулугу кыргыз улутун, кыргыз элин бүтүндөй ааламга даңазалап “Ала-Тоонун боорунда кичинекей ушундай улут бар, уңгулуу, уюткусу бар касиеттүү эли бар, бул – кыргыз улуту” деп таанытты.

Манас жана Чыңгызды кыргыздын эки канаты болгондой кабылдаса да болот. Бир мезгилде Манас бүтүндөй элдин башында туруп, өзүнүн баатырлыгын көрсөтүп, элди жоодон сактап бириктирсе, бүгүнкү күндө болсо Чыңгыз Айтматов бүтүндөй ааламга кыргыздын ким экенин таанытып, улуттун башка улуттан айырмасы бар экенин, кыргыз улутун уюткулуу эл экендигин жеткирди.

“Канткенде адам уулу, адам болот?” - деген көйгөйлүү суроону алдына коюп, өзү жараткан кай-талангыс көркөм образдары, метафора-символдору, нускалуу миф-притчалары, керемет эстетикалык-философиялык дүйнөсү менен жер планетасындагы миллиондогон адам пенделеринин жүрөгүнө жол таап, алардын аң-сезимин аруулап, жан дүйнөсүн козгогон, башкача айтканда, өзүнүн руханий империясын түзө алган биздин кыргыз элибиздин эрен уулу, улуу гуманист – Чыңгыз Айтматов болду.

Теңирден түшкөн ыйык сөз деп, канча бир миссионерлер, даабатчылар, монах-кечилдер, кален-дерсуфийлер азыркы дүйнөлүк диндерди, алардын касиеттүү китептериндеги осуят нускаларды жайыл-

тууга жан үрөштү. А биздин Чыңгыз агабыз өзүнүн көркөм ааламы, чексиз ой-санаасы, орошон акылы менен адамзат аң-сезимин ойготуу, анын жүрөк-жүлүнүн дүрүлдөтүп, таасир этүү жагынан алардан ашса ашат, эч кем калышпайт. Буга Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары дүйнө калктарынын 160 тан ашуун тилдерине которулуп, 70 миллион нускада жарык көргөнү анык далил.

Демек, кыргыз кедей эмес, бечара эмес, алсыз эмес. Кыргыз-көөнө тарыхтуу, көнөрбөс руханий байлыгы бар бакубат эл.

Чыңгыз Айтматов агабызды элинин, өз улутунун гана рухий көсөмү катары көрсөтпөй, XX кылымдын акыркы чейрегиндеги бүткүл адамзаттын, бүткүл дүйнөнүн акылман насаатчысы жана даанышман таалимчиси даражасына жеткирип турган улуу касиет, менимче, мына ушунда.

Нукура улуттук кыртыштан өнүп чыккан кеменгер (гениалдуу) талант гана жер энинин кайгы-касиетин “Саманчынын жолун”, балалыктан башат алган изги дүйнөнүн “Ак кемесин”, “Эрте келген турналарын”, “Деңиз жээгин бойлой жорткон ал дөбөтүн”, коомдук өнүгүүнүн чыркыраган чындыгы катары таанылган “Түлсаратты”, түбөлүктүүлүк менен учурдун, руханий чексиз мейкиндик менен тарыхый өктөм мезгилдин айкашуусун көркөм сүрөттөгөн “Кылым карыткан бир күндү”, “Кыяматты”, “Кассандранын эн тамгасы”, “Тоолордун кулашын” жазмак. Француздарды тамшанткан “Жамийласынан” тартып улам бир повести мурдагы Советтер Союзунун алкагында эмес, Европа менен Азиянын Батыш менен Чыгыштын маданий мейкиндигиндеги зор окуя болуп келгени эсибизде. “Жамийла” повестинде кыргыз чындыгын терең социалдык катмарларын көркөм изилдөөнү, тур-муштук байланыштарды ар тараптан кеңири камтып, көп пландуу панорама жаратууну максат этпеди, өзүнүн оюн бир чекитке бир борборго топтоду. Бул Жамийланын сүйүүсү. Жамийланын сүйүүсү жөнүндөгү повестти жогоруда айтылгандай француз жазуучусу Луи Арагон “Жамийла” – махабат тууралуу “дүйнөдөгү эң сонун баян” деп атады.

Казакстан Республикасынын мамлекеттик катчысы К.Саудабаевдин сөзүндө – “Айтматовдун чыгармаларындагы гуманисттик ойлор биримдикке чакырат, Улуу чыгармалары - өмүрүнүн уландысы. Чыңгыз Төрөкул уулу кыргыздын гана эмес, казактын да, маданий-руханий ааламын аскадай бийикке көтөргөн, элибиздин салт-адатын дүйнөгө таанытууда орток чыгармачылык парызын аткарган өтө көрүнүктүү инсан эле. Улуу Ауэзовдун назарына жаш кезинен эле илинип, касиеттүү сөздүн кастарлуу байрагын, эки элге орток уул болуп, алардын салтанаты менен зоболосун көтөргөн жан эле. Сөз өнөрүнүн залкары, кызыл тилдин ардагы, мадания-тыбыздын күлүгү эле”.

Биз дүйнөлүк адабияттын алпы, зор калемгер, гуманист, талаттуу чыгармалары төрткүл дүйнөнүн 160тан ашуун тилдерине которулган мындай жазуучу кылымда бир келер кубулуш. Ардактуу аганын

көзү өткөндүгү ааламдагы окурмандардын кабыргасын кайыштырып олтурат. Учурунда алгачкы чыгармасы – “Жамийланы” казак жергесине кызындай узатып, казактар келиндей түшүрүп, калың казак окурмандарын кубанычка бөлөгөн Чыңгыз ага ошол учурдан баштап, казак эли менен бир жашап, бирге жүргөндөй өмүр сүрдү.

“Мен чет өлкөгө сапарга чыкканда ала жүрөр эки касиеттүү дүйнөм бар, бири – Манас, бири - Мухтар Ауэзов”, - деп айткан агабыз акыркы деми бүткөнчө ошол баалуулуктарды ардактоодон танган жок, - деп эскерет.

Белорусь Республикасынын Кыргызстандагы Толук жана Ыйгарым Укуктуу Элчиси Валерий Брылев - Ч. Айтматов чыгармалары аркылуу дүйнөнү биримдикке үндөгөн. Ч. Айтматов – чыгаан жазуучу жана философ, мыкты дипломат жана коомдук ишмер, өз өлкөсүнүн чыныгы атуулу, кыргыз элинин сыймыгы жана символу. Анын адамдык негизинин канчалык көп кырдуу, инсан катары канчалык маанилүү экендигин анын татаал тагдырына көз салып келген ар бир адам түшүнөт. Айтматовдун жашоосу – адам рухунун түбү жеткис табышмагын чечүүгө арналган эрдик сымал, ал жашап өткөн закон – гуманизм закону. Анын чыгармачылыгындагы контрастка умтулуу, каармандарды жана учурларды түздөн-түз карама-каршы коюусу, чындыкка таандык экендиги жана философиялык байлыгы кимди болбосун таң калтырып, жүрөктүн түпкүрүнөн орун алат.

Ч. Айтматов – бардыгынан мурда кыргыз жазуучусу. Дүйнөгө кыргыздар тууралуу жазып жатып, автор өзүнүн элинин рухун ачып берет, кыргыздын рухун бардык адамдар үчүн түшүнүктүү кылып берет. Жазуучунун “өзүнүн элине кайдыгер болгон адам, эч убакта башка элди түшүнө албайт жана сүйө албайт” – деген пикири эң туура. Жазуучу улутчулдукту сынга алып, чыгармаларында улут менен чектелүү адамды өзүн-өзү кыйратууга, жашоодогу стимулдан айрылууга алып келерин айгинелейт. Өзүнүн чыгармачылыгы аркылуу дүйнө элдерин биримдикке, достукка үндөйт.

Белорусия эли улуу кыргыз жазуучусу – Айтматовду чын жүрөктөн сыйлашат, ага таазим кылышат. Анын көпчүлүк чыгармалары белорус тилине которулган, жалпы мектеп программасына киргизилген, ошондой эле республиканын жогорку окуу жайларындагы атайын илимий борборлордо изилденет. Жазуучунун өлбөс-өчпөс мурасынын таалим-тарбиялуулук мааниси чоң, өзгөчө Беларусиянын жаш муундары үчүн. Жазуучунун чыгармачылыгы элдерди бириктирип, коомдун пайдасы үчүн жашоого үйрөтөт, адамды руханий жактан калыптандырат. Чындыкты каармандар аркылуу чагылдыруу менен, окурмандардын аң-сезимине таасир калтырат, - деп белгилеген. Айтып олтурсак мына ушундай ар бир элдин баа берген, улуу жазуучубуз Ч. Айтматовго миңдеген сөздөрү, айтылып бүткүз кептери көп экени баарыбызга белгилүү.

Кандай касиет-сапаты, кандай билинбеген сырлары менен “Жамийла” повести ааламга дайын көр-

көмдүк окуялардан болду. “Жамийла” Чыңгыз Айтматовду аңга түртпөй ааламдын бийик чокусуна алып чыкты. Азыр окуп алып да чын эле Жамийла менен Даниярдын кылганы советтик коомго жат экенин ойлоп денен “дүр” эте түшөт, бирок коммунисттик идеологиясыз окусаң, жалпы адамзаттык гумандуулук идеялардан карасаң ал экөөнү ээрчип сен да кеткин, ошолордун сүйүүсүнө түбөлүк күбө болуп жүрө бергин келет. Көрсө жазуучунун керемет күчү ошондо экен да. Кептин баары, сүйүү проблемасы, анчейин карандай сүйүү эмес, ушул окуянын өнүгүп, - чоң чындыкты, улуттук чындыкты жаратканында, кыргыз аялынын улуттук көркөм сымбатын, жан дүйнөсүн көрсөтүп жатканында. Эл алдында, салт алдында, ал турмак өзү тааныбаган, бирок өзүнө окшош, фронтто жарадар болгон солдаттын алдында. Дал ушуну сезген, түшүнгөн Данияр сүйүү сезими канчалык күчтүү болбосун, канчалык таза болбосун, ал жөнүндө бир ооз сөз айтып ачыкка чыга албайт. Байкалып тургандай Жамийланын сүйүүсү никелүү күйөөсүнөн кетип калгандыгы үчүн эмес, баарынан мурда, адамзаттын башына эң катаал сыноо түшүп турган чакта жаралганы үчүн бардык “күнөөнү” өз мойнуна алып, тайманбай биринчи ачыкка чыкканы үчүн айраң-таң калтырды. Көрсө, согуштун оор трагедиясы да адамдарга эң бир ыйык, эң бир таза сезимди, сүйүү сезимин өчүрө албайт, тескерисинче, сүйүү адамдын не бир тереңдеги сонун сапаттарын ачууга мүмкүнчүлүк берет экен да. Билген адамга сүйүү чөкпөйт, отко күйбөйт, жерге көмсөң чирибейт. Ал-адамды чабыштырган, табыштырган, сезимди дүрбөлөңгө салган, көңүлдү көкөлөтүп балкыткан түбөлүк адам рухун арбаган улуу күч.

Ч.Айтматовдун ар бир чыгармасын окуп жатканда, өткөн күн менен бүгүнкү күн, учур менен келечек айкалышып келип, ал эч ким айта элек, эч ким кооздой элек турмуштун нечен кырдуу көйгөйүнө аралашып кетесиң. Өзүнө өзүң суроо берип, жашоонун маңызын, турмуштун татаал табышмагын табууга, учурдун учугун улоого аракеттенесиң.

Ч.Айтматовдун чыгармаларын окуган сайын жаңы нерсеге кабыласың, айтайын дегеним аялдар тууралуу. Анын ар бир чыгармасында аялзатынын

образы эң сонун көрсөтүлгөн. Сейде, Толгонай, Жамийла, Асел, Турсун, Кадича ж.б. булардын ар биринин жашоодо өз орду бар, башкача айтканда аялзатынын бүгүнкүсүн, эртеңкисин чагылдырган образдар. Аялдар аркылуу турмуштун баасы салмактанат, анын чени, ачуу-таттуусу өлчөнөт, ак-карасы иргелет, адамдык жүрөк, жан дүйнө таразаланат, сулуулук, назиктик ажарланат, эне мээрим аркылуу көкүрөк дарттын, агарган чачтын, төгүлгөн көз жаштын куну ачылат. Кези келсе аялзаты чагылган түшкөн бороон экенин, бурганактап жааган апапак назик кар экенин, жамгырдай төгүлүп, гүлдөй жайнай аларын даңазалайт, бир колуна наристе, экинчи колуна чака толгон сууну көтөрүп, аялзаты турмушту улантып кетет. Демек, Айтматовдун чыгармасындагы аял каармандар – дал ушундай турмуштун соккусуна тике турган каармандар.

Таланттуу ырчы Раймаалы ага
“Кылымда кыздын аты улук,
Кыргызда кыздын чачы улук.
Кызыгын көбөйт дүйнөнүн,
Кыз сыйлабас макулук” – деп ырдаган экен.

Көрсө, ырчы – элдик педагогиканы да өздөштүрө билген, салтты да баалай алган пенде. Мартабалуу, элге таланты менен таанылган киши, өз өнөрүн өзү аздектей билет. Раймалы аганын махабаты – бир гана аялзатына эмес, улуу өнөргө, бир журтка арналган эле. “Адамдын дилин оорутуп, жүрөгүн өлтүргөн менен талантты өлтүрө албайсың, ал элдин жүрөгүндө түбөлүк жашап, ободо эркин куштай учат”, - деп белгилеген.

Демек, улуу жазуучубуздун чыгармалары келечек муундарды өз каармандары аркылуу “Эгер сен адамдарга бүгүн керек болсоң, эртең да, бүрсүгүнү да керексиң”, деген идеяны азык катары берип өмүр көчүн улай береринде шек жок.

Адабияттар:

1. “Кут билим” газетасы, 2013-2018.
2. “Кыргыз Туусу” газетасы, 2015-2017.
3. www.tuusu.kg.

Рецензент: к.филол.н. Айтиалиева Т.К.